

ИЗАЗОВИ ОПСТАНКА, ДЕЛОВАЊА И НЕСТАНКА СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

Голема туга Старе Србије

Тамо где је крунисан српски цар, где су српске средњовековне светиње не мање драгоцене од косовских, где је поприште задивљујућих српских ратничких подвига, где је епископовео Свети Николај Српски – Срби данас као да нестају у децималама и мрачним нагодбама. Беру горке плодове стогодишњих странпутица, изневерени и од мантије, и од униформе, и од „белих оковратника”. Присуствују метастази колосалног кривотворења и етноинжењеринга. Али још их има и неће отићи. Држи их унутарња слобода и загонетна вера чувара пламичка

Пише: Милутин Станчић

После распада Југославије, Срби су у Македонији од статуса конститутивног народа „зарадили” статус мањине, односно етничке заједнице, а до потписивања Охридског оквирног споразума о миру 2001. нису били ни у преамбули Устава. Срби на папиру имају сва права, али шта се у пракси од прокламованих права спроводи, то је друго питање. Конкретно, законом је регулисано право образовања на матерњем језику на нивоу

обавезног школовања, али то је већ годинама сведено на пуку симболику. У домену коришћења права мањина по основама етничких критеријума пресудна је страначка подобност, односно повезаност са владајућом гарнитуром. Квалификације, образовање, способности... често немају готово никакву вредност.

Најеклатантнији примери су они у вези са примањем државних службеника по националним квотама, где независно од степена образовања и оспособљености прођу имају искључиво кандидати са претходним „аманетом” странке у власти. Ту смо цену највише платили у квалитету наставничког кадра – наставу на српском држе углавном некомпетентни учитељи. У последње време масовно се злоупотребљава изјашњавање о припадности националној заједници, и то у зависности од броја места које доноси, па су се тако поједини Срби изјашњавали и као Роми или Албанци, само да би „прешли црту”. А бивало је, на исти начин, и Срба са чисто муслиманским именима и презименима.

Погубна је пракса примене таквих критеријума и код просветних кадрова. Та се подобност читавала чак и у регрутовању кандидата за пописиваче и инструкторе пропалог пописа становништва 2011. године. Тада нису прихваћени многи образовани кандидати Срби, јер нису добили сагласност српске странке у власти.

И ОНДА ПОЧЕ НЕСТАЈАТИ ЉУДИ

Показатељи из области образовања су поражавајући. Ове школске године српски језик као матерњи у редовној настави учи само 157 ђака, у три основне школе: „Светозар Марковић” у Старом Нагоричану, „Браћа Рибар” у Табановцу и „Кирил и Методиј” у Кучевишту, на Скопској црној гори. У Скопљу и Куманову нема одељења са наставом на српском језику, али је од 2019, у време док сам био директор Управе за унапређење образовања припадника мањинских заједница, уведен *Језик и култура Срба* као изборни модел.

У Републици Северној Македонији број припадника српске заједнице из године у годину значајно се умањује. То потврђују и статистички подаци са пописа становништва из 2002. године, када се као припадник српског народа изјаснило 35.930 грађана, а да говори српски језик изјаснило се 24.773. Према последњем попису, спроведеном 2021, број Срба значајно је умањен и износи 23.847. Број оних који су се изјаснили да говоре српски језик је 11.590, што је више него упола мање у односу на попис 20 година пре. Више него преполовљен.

Слично је стање и у основном образовању. Да припада српској заједници изјаснило се 1.055 ученика, а 157 њих похађају наставу на српском језику.

Тај број је представљен на следећи начин:

ООШ „Браћа Рибар”, Табановце – од првог до петог разреда настава се одвија на српском језику, а број ученика је 36.

ООШ „Светозар Марковић”, Старо Нагоричано – настава на српском се реализује од првог до деветог разреда и похађа је 84 ученика.

ООШ „Ћирило и Методије”, општина Чучер Сандево, село Кучевиште – настава на српском се реализује од првог до деветог разреда, а број ученика је 37.

Наставним планом омогућено је да поред редовне наставе на српском језику, ученици српске заједнице матерњи језик изучавају од трећег до деветог разреда кроз предмет *Језик и култура Срба*

. И изучава се у следећим школама:

ООШ „Страшо Пинџур”, Валданово – 45 ученика;

ООШ „Карпош”, Куманово, село Умин Дол – 19 ученика;

ООШ „Кочо Рацин”, Куманово – 11 ученика;

ООШ „11. октобар”, Куманово – 14 ученика;

ООШ „Крсте Мисирков” – 29 ученика;

ООШ „Александар Урдаревски”, Чучер Сандево – 45 ученика;

ООШ „Кирил и Методије”, Чучер Сандево – 90 ученика.

У ЖРВЊУ ЕТНО-ИНЖЕЊЕРИНГА

Центар „Спона” од 2010. организовао је бесплатне часове факултативне наставе на српском за полазнике различитог узраста, у Скопљу и у селима Кучевиште на Скопској црној гори и Речица код Куманова. Факултативна настава је затим прекидана, због изостављеног суфинансирања из институција матице. То је утицало на осипање кадрова, опадање броја полазника и смањење интересовања родитеља.

Покушаји да се отвори гимназијско одељење на српском, најпре у Скопљу, нису уродили плодом. Више је разлога за апстиненцију кандидата, али су пресудни незаинтересованост родитеља, мањак политичке подршке и нејасне перспективе даљег школовања, уз неадекватан наставни кадар и недостатак уџбеника. У Куманову је пре

четири године почела настава у гимназији „Гоце Делчев“, где наставу похађа укупно 15 ученика.

На Филолошком факултету у Скопљу формирана је пре 15 година студијска група за српски језик, на коју се ове године уписало пет студенткиња, као и три студенткиње у трећем семестру учења. Треба имати у виду да ови уписани Срби немају претходно образовање на матерњем језику.

Поражавајуће је да Срби нестају с мапе народа у овој земљи. После сваког пописа њихов је број све мањи, а мање је и школске популације која се образује на српском језику.

Потискивање српске културне и духовне основе стални је процес. Сведоци смо потпуне запуштености матерњег језика, пре свега у породици. То се касније рефлектује и током школовања.

Нажалост, у Македонији се усталило мишљење да су Срби дошљаци. Срби се могу рађати у Хрватској, БиХ, Црној Гори, Мађарској, али из неког чудноватог разлога не и у Македонији. То је тако јер не постоји локална аутентична култура и традиција за коју би се рођени везали. Те нити су одавно покидане – апсурдна је ситуација да о овдашњем богатом српском културно-историјском наслеђу мало знају и Срби у Северној Македонији, и они у матици.

Тај феномен је тешко објаснити. Огољена и веома погубна политичка свакодневица, без минимума политичке добре воље и коректности, довела је српску културу, језик и опстанак до руба пропасти. Зато је важно да Срби на једном месту, кроз државни Културни центар, имају предочену своју многовековну историју која би их стално подсећала ко су. „Спона“, као невладина организација, започела је ту мисију 2005. и данас представља, слободно могу рећи, својеврсни неформални државни културни центар. Али сведоци смо, такође, и изгубљених година, празног хода и лутања у баштињењу српског културно-историјског наслеђа у овој земљи. Наравно, има у томе много и властите кривице, почев од устаљеног српског нејединства. Као да смо осуђени на политичко деловање на своју штету (зарад сујете и остварења личних интереса страначких првака), али и на површност и незнање.

ТВОРЦИ МОДЕРНОГ СКОПЉА

Захваљујући нашем раду унутар „Споне”, сваког месеца имамо неки културни догађај: изложбе, промоције, позоришне представе, радионице за децу, едукативне радионице. Тако смо за „Дане Хиландара”, уз фото-изложбу, у Кинотеци Македоније организовали и предавање архимандрита Методија, игумана овог манастира, о животу на Светој гори. С поносом истичемо и две властите позоришне представе, с редитељем и глумцима из Скопља, српског порекла. Прва је *Енциклопедија мртвих*, по причама Данила Киша. Донедавно је на редовном репертоару Македонског националног театра у Скопљу играна и наша представа

Реали

сти

Јелене Кајго, у режији Срђана Јанићијевића.

Имали смо велики међународни научни скуп „Краљ Милутин и доба Палеолога: Историја, књижевност, културно наслеђе”, поводом 700. годишњице од смрти великог српског владара. Епоха краља Милутина, по уметничком обиму и думетима, који су и данас видљиви у некој мери, врхунац је стварања у српском и ромејском културном кругу. Та епоха обавезује нас, храбри, мотивише и улива додатни импулс.

Затим трибина и изложба „Јосиф Михаиловић – творац модерног Скопља”, у Музеју града Скопља и у организацији „Споне”, уприличена је 2019. (Део тих експоната можете видети и данас, овде у САНУ.) О архитектури, урбанизацији и великим грађевинско-развојним подухватима у Скопљу и околини у време када је градоначелник био Јосиф Михаиловић (1929 – 1936), говорили су архитекта Сања Рађеновић Јовановић, геолог Сокол Клиначаров и историчар Милош Стојковић.

„Сто година Филозофског факултета у Скопљу – оснивање и почеци” назив је изложбе коју је „Спона” организовала 2020. на отвореном Скверу „Јадран” у центру Скопља. Осим о Филозофском факултету, предочена је и богата колекција докумената о историјату других скопских културно-просветних установа, попут Скопског научног друштва, Музеја Јужне Србије, Студентског дома, стручних и студентских друштава, као и о професорском кадру.

Факултет је основан уредбом Министарства просвете 7. фебруара 1920. године, на иницијативу ректора Београдског универзитета Јована Цвијића. Први декан био је Тихомир Остојић, а личност која је оставила најдубљи траг у историји и развоју факултета и осталих установа био је чувени професор Радослав Грујић.

Уз фотографије, планове, скице, научне списе, личне белешке Јосифа Михаиловића, изложба је обухватила и објекте који су у његово време изграђени у Скопљу и околини: палату Банске управе (данас зграда Собрања), Хидро-централу „Свети Андреј”, Јавну берзу рада са коначиштем, зграда Дома „Црвеног крста”, трг испред Банске палате (Жена парк), Зелену пијацу (Зелено пазарче), Изворску каптажу „Рашче” са које се Скопље и данас снабдева водом...

НАШМИНКАНИ БЕОГРАДСКИ ВИДИЦИ

Значајно је питање слободе вероисповести и других верских права Срба у Македонији. Након „решавања канонског статуса МПЦ” и даље се ово питање лаконски прикрива објашњењем да су у њиховим храмовима врата широм отворена верницима свих националности, па тако и Србима. Међутим, у канонском смислу, та права верујућих Срба су готово никаква. Вероватно су једини народ на свету који нема богослужбено место како би прославио свог светитеља, са својим свештеником, и на свом језику.

У Скопљу, Прилепу и неким другим градовима Срби не могу без „специјалне дозволе” да сиђу у спомен-крипте где почивају кости њихових погинулих и умрлих предака, српских војника из Балканских и Првог светског рата. Те спомен-крипте практично су претворене у магацине. У свим обичним данима преко године, у те крипте се одлажу залихе пића, свећа, разни алати, одежде и други црквени артикли. То се чак и не крије. Само на значајније датуме дозвољава се званичним делегацијама Срба, унапред најављеним, да положи венце.

Непотребно је и пропагандистички пренаглашено промовисање нечијих политичких заслуга, поготову тамо где их објективно нема. (...) То бode очи познаваоцима правих прилика у Македонији, нарочито онима који их могу лично искусити. На пример, годинама се истиче како је прослављање Светог Саве у Македонији неки велики успех и стечено право, нерадни дан за Србе. Али, шта вреди прослава (про)светитеља без литургије и духовне димензије академског славља? И зар је то једини плод деценије и по „учешћа у власти” српских политичких партија? Зашто нема бољих или чак никаквих позитивних резултата, осим за интересну групу подобних кадрова? Зашто је у многим сферама ситуација још лошија?

Из београдске визуре тешко се сагледава право стање на терену. Поука и појашњења из далека никад доста, али тешко је то прихватити „на лицу места”. Политикантско шминкање објективног стања Срба у данашњој Македонији, уз уподобљавање нарученим извештајима, навођење само дела реалних и свакако сурових показатеља о ускраћеним правима, слободи вероисповести, праву на школовање на матерњем језику, на националну културу, информисање – не води добрим решењима.

Јесмо ли ми, Срби у данашњој Северној Македонији, само статистичка грешка или децимала у иначе добрим односима Београда и Скопља? Ко се стара о тамошњем српском културном наслеђу? Брине ли неко што прастари манастири из доба Немањића, Бранковића и Мрњавчевића, затим споменици и костурнице из два светска рата, сваке године све мање одолевају киши, сунцу и ветру?

НОВЕ ИДЕНТИТЕТСКЕ КОНФУЗИЈЕ

Ми се непрестано отварамо и тражимо нове могућности за боље остваривање ширих друштвених интереса, пре свега у очувању и афирмацији српског културног наслеђа, људских и грађанских права у Македонији. Важно нам је да сагледамо нашу будућност у

Македонији. Али, дочекали смо да се Србима не негира постојање сасвим ни у Хрватској ни на Косову, али се то свакако чини у Македонији. Какво је наше политичко учествовање у доношењу најважнијих одлука за нас, Србе у Македонији, где је видљивост, где заступање права и интереса српске заједнице?

Као независна грађанска асоцијација, „Спона“ низом активности афирмише културне и духовне вредности Срба, одупирући се политичким притисцима и било чијем страначком туторству, за шта смо плаћали високу цену и данас је плаћамо. Од свог оснивања Српски културно-информативни центар „Спона“ нема никакву институционалну подршку власти Македоније. Али рад и учинак „Споне“, без лажне скромности, објективно је на нивоу државног културног центра.

У „Спони“, затим и у алтернативним центрима културе у главном граду Македоније, организовано је више од 60 књижевних радионица о делима истакнутих српских стваралаца, приређено је двадесетак важних ликовних изложби, низ песничких вечери, сусрета и промоција књига, 30 филмских пројекција, двадесетак трибина, представљања туристичких потенцијала центара из Србије... Само се кроз непрестани рад одржавамо своју наду, мада понекад ни сами нисмо свесни како успевамо да и оволико урадимо, истакнемо, забележимо. Нешто кроз културни рад, хуманитарне активности, нешто кроз сусрете са људима и записе по Космету, у честим походима, стално учећи у тешким искушењима, настављамо истом снагом и упорношћу.

Та борба води се и у сфери идентитетског поимања да Србин може бити и човек који говори данашњим стандардним македонским језиком, а некада је то био дијалект српског. И човек који не схвата да може бити Србин иако нема држављанство Србије, не схвата јер му то нико није објаснио и није га охрабрио, призвао. А не чини то ни особље конзуларног одељења Амбасаде Србије у Скопљу, напротив. И то доводи до додатне идентитетске конфузије, прави вештачку разлику између аутохтоних Срба, који су рођени и од давнина живе у Македонији, и оних Срба који су због службе дошли из централне Србије у Македонију, у време заједничке југославенске државе. (...) Чили самосвест да су Срби у данашњој Македонији аутохтони, да су ту вековима живели. Јер они прихватају наметнуту македонску историографију по којој су Срби дошли 1912. године, те да је један окупатор, онај османски, тада замењен другим. И они прихватају ту матрицу да Срба нема и да се не могу поново рађати на територији Македоније. Србин је само онај који је дошао из централне Србије.

У КОСОВСКОМ ОГЛЕДАЛУ

Нека вам не звучи чудно: нама је Космет сада као неко уточиште. У свим тим нашим енклавама налазимо утехе. Налазимо онај осећај да си ни на небу ни на земљи. Јер у очима тих наших људи видиш Јеванђеље, као да је за њих писано, као да из њих истиче. Огледаш се у очима тих Срба у Липљану, Ораховцу, Чаглавици... Налазиш их и тамо где их тренутно нема: у Косову Пољу, Обилићу... Тамо, на Космету, у црквеним портама, у манастирима нашег народа, ми налазимо тај чудесни дух унутарње слободe и велике вере. Налазимо оно чега ми, у Македонији, као да више немамо, и поред тога што нисмо имали ратне грозоте, ровове и бодљикаве жице.

Имајмо увек на уму да је деловање од пресудног значаја за опстанак, за свесност живота достојног човека... Нису тек тако крајеве Старе Србије и касније Македоније походили песници, предвиђајући наше овакве дане. Солунци су ношени оним потресним полетом и храброшћу да бисмо ми данас дисали ту слободу, крвљу стечену.

Наше време цури. Шта смо учинили? Шта смо допринели? Какво смо прегнуће изнели, какву муку претрпели? Сетимо се како су, у она тешка времена изгарали и истрајавали наши славни преци, између осталогa и у Македонији. А ми? Где смо ми? <

(Аутор је програмски директор Српског културно-информативног центра „Спона” у Скопљу. Пред нама је његово ауторизовано излагање на округлом столу „Живот Срба у Северној Македонији – историјат, изазови и перспективе”, САНУ, Београд, 1. децембар 2024. Пун наслов излагања: „Стање и изазови опстанка, деловања и нестанка српске заједнице и облици образовања на српском језику у Северној Македонији”. Извор: www.srbi.org.mk

. Обрада и опрема: „Нација”)

Објављено: уторак, 24. децембар 2024, 05:57h